

**INSTYTUT EKONOMIKI ROLNICTWA
I GOSPODARKI ŻYWNOŚCIOWEJ
PAŃSTWOWY INSTYTUT BADAWCZY**

NIEWIELKIE GOSPODARSTWA ROLNE: PROBLEM SPOŁECZNY CZY GOSPODARCZY

W. Józwiak,
Jachranka 22.06.2016

Spis treści:

- Wstęp
- Gospodarstwa rolne o wielkości do 4 SO na tle tych o wielkości 25-50 SO
- Podsumowanie

Wstęp

W tytule referatu znalazło się sformułowanie „niewielkie gospodarstwa rolne”, należy więc zacząć od wyjaśnienia, że wielkość gospodarstw rolnych będzie mierzona w SO (z języka angielskiego – *Standard Output*). Miernik ten informuje o wartości produkcji rolniczej liczonej w sposób standardowy i jest wyrażony w tysiącach euro. Jest on sumą iloczynów powierzchni upraw poszczególnego rodzaju i liczby zwierząt poszczególnych gatunków oraz odpowiednich jednostkowych współczynników. Słowo „standardowy” oznacza, że współczynniki te są wielkościami uśrednionymi dla poszczególnych makroregionów kraju. Gospodarstwa niewielkie umykają nam z pola widzenia, ponieważ monitoring FADN w Polsce i w innych krajach unijnych obejmuje tylko gospodarstwa o wielkości przekraczającej określoną granicę. W naszym kraju granicą tą jest 4 SO. Można sądzić na powyższej podstawie, że gospodarstwa mniejsze nie są traktowane jako podmioty gospodarcze równorzędne z gospodarstwami rolnymi, a raczej jako byty społeczne – rodziny prowadzące produkcją rolniczą. Jest w tym zapewne sporo racji, bowiem czerpią swoje dochody z różnych źródeł, w tym z prowadzonego gospodarstwa, po to by przede wszystkim zaspokoić potrzeby podstawowe członków rodziny, a w miarę możliwości także potrzeby dodatkowe.

Posiadacze gospodarstw rolnych natomiast koncentrują swoją uwagę na kwestiach związanych z pomnażaniem dochodu z prowadzonej produkcji, a więc na inwestycjach, kredytach, wdrażaniu innowacji, zmianie struktury produkcji itp. Chcą oni utrzymywać niezagrożoną pozycję rynkową gospodarstwa, a w korzystniejszych warunkach móc powiększać posiadany majątek produkcyjny kosztem stanu posiadania tych, które nie sprostały konkurencji. Przegranymi są w większości gospodarstwa mniejsze.

Liczby z tabeli 1 potwierdzają powyższy schemat myślenia. Większe gospodarstwa rolne będące w posiadaniu osób fizycznych są ekspansywne, a przynajmniej ich większość, ponieważ łączna ich liczba wzrastała w kolejnych latach, podczas gdy liczba mniejszych uległa zmniejszeniu. Problem nie jest nowy i nie odnosi się tylko do Polski. Celem referatu jest potwierdzenie, czy współcześnie w Polsce zasadne jest postrzeganie niewielkich gospodarstw rolnych osiągających niedostateczne dochody jako problemu społecznego, a nie gospodarczego.

Tabela 1. Zmiany liczby gospodarstw rolnych^a osób fizycznych różniących się wielkością w latach 2010-2013

Wielkość gospodarstw w SO	Liczba gospodarstw w tysiącach w roku		Zmiany liczby gospodarstw:	
	2010	2013	w tysiącach	w procentach
Do 4	758,2	657,5	-100,7	-13,3
4-8	273,2	260,5	-12,7	-4,6
8-15	103,8	182,3	-11,5	-5,9
15-25	111,9	112,1	0,2	0,2
25-50	93,2	107,1	13,9	14,9
50 i więcej	49,8	71,5	21,7	43,6
Kraj razem/średnio	1480,2	1391,1	-89,1	-6,0 ^b

^a Tabelę opracowano z uwzględnieniem zmiany liczby gospodarstw wywołanej korektą definicji gospodarstwa rolnego w 2013 roku.

^b Średnia ważona.

Źródło: Ustalenia własne sporządzone na podstawie opracowania pt. "Charakterystyka gospodarstw rolnych", GUS, Powszechny Spis Rolny 2010, Warszawa 2012, str. 384-385 i opracowania pt. „Charakterystyka gospodarstw rolnych w 2013 r.”, GUS, Informacje i Opracowania Statystyczne, Warszawa 2014, str. 18, 75-76 i 358-359.

Do realizacji wytkniętego celu wykorzystano głównie wyniki spisu cząstkowego gospodarstw rolnych z 2013 roku, ponieważ objął on wszystkie krajowe gospodarstwa rolne będące w posiadaniu osób fizycznych. Wyniki te nie zawierają co prawda informacji o dochodach gospodarstw, ale dostarczają danych o strukturze dochodów rodzin ich posiadaczy.

Analizą objęto tylko część gospodarstw mniejszych. Są one reprezentowane przez te o wielkości do 4 SO, które cechowały się największym tempem ubytku. Przedstawiono je na tle charakterystyki gospodarstw o wielkości 25-50 SO. Jest to pierwsza z kolei grupa gospodarstw, których liczba wyraźnie wzrosła w latach 2010-2013.

Gospodarstwa rolne o wielkości do 4 SO na tle tych o wielkości 25-50 SO

Tabela 2. Struktura dochodów rodzin posiadaczy gospodarstwach rolnych osób fizycznych różniących się wielkością (sytuacja w okresie między 2 czerwca 2012 roku a 1 czerwca 2013 roku)

Wskaźniki	Gospodarstwa o wielkości (SO):		Różnica w punktach procentowych w stosunku do gospodarstw 25-50 SO
	do 4	25-50	
Udział rodzin posiadaczy gospodarstw (%) z dochodami: <ul style="list-style-type: none"> ▪ z działalności rolniczej przekraczającymi połowę dochodów łącznych ▪ z tytułu^a: <ul style="list-style-type: none"> - pracy zarobkowej - emerytury lub renty - prowadzenia działalności pozarolniczej 	10,6	75,3	-64,7
	59,9	16,3	43,6
	36,7	17,0	19,7
	17,4	10,2	7,2

^a Udział z tych tytułów nie sumuje się do 100.

Źródło: Ustalenia własne sporządzone na podstawie opracowania pt. „Charakterystyka gospodarstw rolnych w 2013 r.”, GUS, Informacje i Opracowania Statystyczne, Warszawa 2014, str. 370-371.

Tabela 3. Liczba gospodarstw rolnych osób fizycznych różniących się wielkością, wielkość gospodarstw i ich zasoby ziemi, jakość pracy kierowniczej, nakłady pracy i wyposażenie w mechaniczną siłę pociągową (stan z połowy 2013 roku)

Mierniki i wskaźniki	Gospodarstwa o wielkości (SO):		Liczby z gospodarstw 25-50 SO = 100%
	do 4	25-50	
Średnia wielkość gospodarstwa (SO ^a)	1,9 ^b	38,1 ^b	5,0
Udział osób z wykształceniem rolniczym kierujących gospodarstwami (%)	30,8	73,5	-42,7 ^c
Średnia powierzchnia użytków rolnych gospodarstwa (ha)	2,8	23,7	11,8
Średnie zatrudnienie w gospodarstwie w przeliczeniu na osoby pełnozatrudnione	0,7	2,1	33,3
Udział gospodarstw z ciągnikiem lub ciągnikami (%)	42,9	95,8	-52,9 ^c

^a Wartość produkcji policzona w sposób standardowy i wyrażona w tysiącach euro.

^b Wielkości ustalone szacunkowo.

^c Różnica wyrażona w punktach procentowych.

Źródło: Ustalenia własne sporządzone na podstawie opracowania pt. „Charakterystyka gospodarstw rolnych w 2013 r.”, GUS, Informacje i Opracowania Statystyczne, Warszawa 2014, str. 167, 358, 360, 364 i 368.

Tabela 4. Struktura (%) wykorzystanie użytków rolnych w gospodarstwach osób fizycznych różniących się wielkością (stan z połowy 2013 roku)

Mierniki i wskaźniki	Gospodarstwa o wielkości (SO):		Różnica w punktach procentowych w stosunku do gospodarstw 25-50 SO
	do 4	25-50	
Powierzchnia obsiana	53,9	70,5	-16,6
w tym: - zboża	46,3	49,0	-2,7
- ziemniaki	1,9	2,6	-0,7
- rośliny przemysłowe	1,3	6,9	-5,6
- warzywa gruntowe i truskawki	1,5	1,7	-0,2
- inne zasiewy, w tym rośliny pastewne	2,9	10,3	-7,4
Uprawy trwałe, w tym sady	1,4	3,9	-2,5
Ogródki przydomowe	0,8	0,1	0,7
Łąki i pastwiska trwałe	32,8	26,9	5,9
Ugory	7,5	2,1	5,4
Inne nieuprawiane użytki	5,0	0,4	4,6
Razem użytki rolne	100,0	100,0	X

Źródło: Ustalenia własne sporządzone na podstawie opracowania pt. „Charakterystyka gospodarstw rolnych w 2013 r.”, GUS, Informacje i Opracowania Statystyczne, Warszawa 2014, str. 364-367.

Tabela 5. Organizacja i intensywność produkcji w gospodarstwach rolnych osób fizycznych różniących się wielkością (stan z połowy 2013 roku)

Wskaźniki	Gospodarstwa o wielkości (SO):		Różnica w punktach procentowych w stosunku do gospodarstw 25-50 SO
	do 4	25-50	
Średni udział gospodarstw z produkcją:			
▪ specjalistyczną (%)	78,0	52,4	25,6
- w tym: roślinną	72,3	22,2	50,1
zwierzęcą	5,7	30,2	-24,5
▪ wielostronną	22,0	47,6	-25,8
Średnie zatrudnienie w przeliczeniu na 1 SO (godz.)	530	188	281,9 ^a
Średni udział gospodarstw stosujących nawozy naturalne (%)	28,5	76,6	-48,1
Średni udział gospodarstw stosujących nawozy mineralne i wapnowanie gleby (%)	58,6	91,7	-33,1

^a Różnica wyrażona w procentach.

Źródło: Ustalenia własne sporządzone na podstawie opracowania pt. „Charakterystyka gospodarstw rolnych w 2013 r.”, GUS, Informacje i Opracowania Statystyczne, Warszawa 2014, str. 358 i 368.

Podsumowanie

- W Polsce producenci rolni przekazują posiadane gospodarstwo rolne następcy, o ile takowy się znajdzie. Duża część gospodarstw przekazywanych ma niewielkie zasoby aktywów i niewielkie rozmiary produkcji, więc noszą miano gospodarstw niewielkich. Mają natomiast relatywnie duże zasoby pracy. Czy w tej sytuacji następcy mogą zdecydować, że chcą być producentami i żyć ze swoimi rodzinami z dochodów z gospodarstwa? Z przedstawionej analizy wynika, że decyzji takiej zdecydowana ich większość nie podejmuje. Poszukuje natomiast aktywnie dochodów z innych źródeł i znajduje je. Wskazuje to, że dochody z gospodarstwa nie zaspokajają ich aspiracji.

Mniejszy udział w łącznych dochodach rodzin rolniczych dochodów z gospodarstwa ogranicza nie tylko zainteresowanie modernizacją i powiększaniem wartości aktywów gospodarstwa, ale nawet prowadzeniem produkcji rolniczej w taki sposób by powiększać wartość produkcji dodanej. Poza tym około 69% osób kierujących gospodarstwami niewielkimi nie posiada formalnego przygotowania zawodowego i jest to sytuacja gorsza o kilkadziesiąt punktów procentowych niż w porównywanych gospodarstwach większych. Nie jest odkryciem stwierdzenie, że osoby bez stosownych kwalifikacji mają ograniczoną wiedzę o tym, co należy zrobić, by poprawić sytuację dochodową posiadanego gospodarstwa.

Problem niewielkich gospodarstw, to nie tylko kwestia motywacji ich posiadaczy i ich wiedzy, ale także problem niedostatku wolnego kapitału i możliwości skorzystania z kredytu. Wykorzystane materiały empiryczne nie pozwoliły wykazać, czy jakaś część lepiej przygotowanych zawodowo posiadaczy analizowanych niewielkich gospodarstw rolnych nie zdecydowała się modernizować je i powiększać, by stały się dla nich głównym źródłem środków utrzymania, a jeśli tak było, to ilu odniosło sukces.

Wspomniano wcześniej, że celem referatu jest potwierdzenie, czy współcześnie w Polsce zasadne jest postrzeganie niewielkich gospodarstw rolnych jako problemu społecznego, a nie gospodarczego. Z przedstawionej analizy wynika, że problem nie ma natury dychotomicznej: albo – albo. Bardziej jednak jest to problem społeczny niżli gospodarczy.

Konstatację tę potwierdzają poniższe liczby. Oszacowano na podstawie wykorzystanych materiałów, że gospodarstwa o wielkości do 4 SO dostarczyły w 2013 roku 5,8% łącznej krajowej wartości produkcji rolniczej, posiadały one 13,1% krajowej powierzchni użytków rolnych i zatrudniały 32,4% osób w przeliczeniu na pełnozatrudnionych w stosunku do pełnozatrudnionych w całym rolnictwie krajowym. Należy więc powtórzyć raz jeszcze: niewielkie gospodarstwa rolne współcześnie to głównie problem społeczny, a w znacznie mniejszym gospodarczy.

Należy dla porządku dodać, że spostrzeżenie to nie dotyczy tylko gospodarstw o wielkości do 4 SO, o których była mowa w referacie, lecz także części tych o wielkości 4-15 SO i 15-25 SO, choć w mniejszym natężeniu. W sumie w skali kraju podjęta w referacie tematyka odnosi się do około 950 tys. gospodarstw rolnych, tj. 66,7% wszystkich gospodarstw rolnych będących w posiadaniu osób fizycznych.